

*До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, кандидата юридичних наук, доцента

Канівець Людмили Анатоліївни

на дисертацію Щербакова Юрія Сергійовича

**«Правовий режим земель енергетики та спеціальних зон енергетичних
об'єктів»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми. За сучасних умов всебічна життєдіяльність людини, суспільства і держави нерозривно пов'язана з різноманітними енергетичними ресурсами, а успішність європейської інтеграції – з енергетичною безпекою. Пріоритетність забезпечення сталого розвитку і повноцінного забезпечення доступу до надійних, стійких і сучасних джерел енергії є стратегічною ціллю державної політики в Україні. Відповідно, актуалізація питань енергетичної політики, забезпечення енергетичної безпеки і енергоефективності в умовах сучасних реалій є закономірною.

Визначальну роль у цьому процесі відведено правовому режиму земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів. Адже необхідною умовою для розміщення, будівництва та експлуатації енергетичних об'єктів є використання земельних ділянок. А без належного правового регулювання використання та охорони земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів досягнення сталого розвитку та енергетичної безпеки держави стає неможливим.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває, передусім, в силу обраного євроінтеграційного курсу розвитку держави, набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС та необхідністю виконання взятих міжнародних зобов'язань. З-іншого боку, зумовлена доцільністю врахування наслідків повномасштабного вторгнення російських військ і його впливу на функціонування енергетичного сектору. Адже в умовах воєнного стану, коли енергетична інфраструктура зазнає постійних руйнувань, держава змушена одночасно вирішувати питання щодо відновлення об'єктів такої інфраструктури, модернізації енергосистеми та переходу до «зеленої» енергетики.

За таких обставин правове регулювання відносин, пов'язаних з використанням та охороною земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів, набуває характеру стратегічного інструменту, що визначає національну безпеку, економічну стабільність і виконання Україною міжнародних зобов'язань.

Сформоване законодавче регулювання відносин використання та охорони земель у сфері енергетики, передусім, представлене спеціальним Законом України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», що на момент свого прийняття (2010 р.) виглядав прогресивно, адже створив вагоме якісно нове підґрунтя правового регулювання зазначених відносин. Але уже на сьогодні не є таким, що у повній мірі відповідає потребам суспільства і держави та не здатен ефективно реагувати на нові виклики і загрози.

Крім того, незважаючи на наявну виняткову важливість, правовий режим земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів не є достатньо дослідженою темою і у вітчизняній правовій доктрині. І існуючі наукові доробки не є чисельними, як правило, присвячені окремим правовим питанням, пов'язаним з визначенням особливостей становлення і розвитку правового режиму земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів. Усе це у сукупності зумовлює значну наукову зацікавленість у

з'ясуванні і дослідженні правового режиму земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів. А відтак, дисертаційне дослідження Ю. С. Щербакова слід визнати своєчасним і надзвичайно актуальним.

Дисертація є першим комплексним дослідженням питань забезпечення правового режиму земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів. Автор продемонстрував уміння чітко висловлювати свою думку, робити логічні висновки, обґрунтовувати власну позицію, що допомогло йому вирішити поставлені завдання, які відповідають меті дослідження – розкриттю особливостей правового режиму земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів, формуванню обґрунтованих пропозицій щодо комплексного удосконалення його законодавчого забезпечення

Висновки, рекомендації та пропозиції, які наводить дисертант, є належно обґрунтованими, логічними та такими, що відповідають необхідному рівню даного виду робіт. Дисертація є завершеною працею, оформленою відповідно до встановлених вимог, а науково-обґрунтовані результати проведеного дослідження у сукупності розв'язують конкретні наукові завдання, що мають суттєве значення як для теорії так і практики застосування правових норм з питань правового режиму земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. Вивчення змісту дисертації дає можливість стверджувати, що усі сформульовані автором елементи наукової новизни, отримані у процесі даного дослідження, є доведеними та такими, що несуть у собі низку концептуальних висновків і рекомендацій, що мають теоретичне та практичне значення.

Зокрема, серед наукових ідей, які найбільше привернули увагу, слід виокремити наступні:

- встановлено, що законодавче забезпечення правового режиму земель енергетики в Україні еволюціонувало протягом періоду незалежності у вигляді проходження чотирьох послідовних етапів, а саме: 1) етапу

становлення (1990 – 2001), що характеризувався обмеженістю та консервативністю нормативно-правового регулювання, низьким рівнем екологізації; 2) етапу розвитку загально-правового регулювання (2001 – 2010), якому були притаманні: оформлення земель енергетичної системи як окремої складової категорії земель промислової, транспорту, зв'язку та іншого призначення; лібералізація відносин власності; особлива увага дотриманню правового режиму охоронних зон електричних мереж; 3) етапу розвитку спеціально-правового регулювання (2010 – 2017), що характеризувався розробкою спеціального закону; екологізацією правового режиму земель енергетики; нормативним оформленням енергетики як сфери суспільних потреб, що можуть вимагати викупу та примусового відчуження земельних 9 ділянок; 4) етапу трансформації (2018 – донині), основними ознаками якого є внесення до законодавства безсистемних змін, продиктованих потребами усунення практичних проблем; ефект «подвійного» правового режиму; гальмування нормальної еволюції правового режиму земель за відсутності концептуального оновлення та комплексної адаптації законодавства до новітніх умов;

- запропоновано такі інституційні принципи правового регулювання земельних відносин в енергетиці: а) урахування технічних, організаційних, інституційних та інших особливостей функціонування енергетичної системи під час законодавчого забезпечення використання та охорони земель енергетики; б) пріоритет використання земель енергетики для потреб, що забезпечують енергетичний перехід на засадах сталого розвитку; в) пріоритет реалізації проєктів, що передбачають багатоцільове використання земель;

- запропоновано структурувати заходи правової охорони земель енергетики у вигляді чотирьох рівнів: 1) компенсаторний рівень є факультативним, полягає у проведенні заходів, які покликані усунути негативні наслідки, спричинені попереднім землекористуванням; 2) базовий рівень полягає у веденні землекористування таким чином, щоб не шкодити земельним ресурсам, не понижувати їх показники якості та кількості

порівняно із стартовими значеннями; 3) сталий рівень полягає не тільки в утриманні від порушень, але заключається й в активних діях щодо раціонального використання земельної ділянки; 4) прогресивний рівень представляє собою поєднання раціонального використання земельної ділянки із додатковими природоохоронними заходами, які здійснюються за бажанням землевласника або землекористувача;

Особливої уваги заслуговує нормативна основа роботи, яку становлять Земельний кодекс України, Закон України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» та інші нормативні акти України і досліджуваних держав, а також емпірична база, що складається з результатів вивчення окремих статистичних даних, матеріалів узагальнень судової практики з теми дослідження та певної судової практики.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки, пропозиції та рекомендації становлять науковий та практичний інтерес і можуть бути використані у:

у науково-дослідницькій роботі – для подальшої розробки проблем правового режиму земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів, при написанні наукових робіт із цієї проблематики;

- у нормотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України, зокрема при внесенні змін та доповнень до Земельного кодексу України, законів України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про регулювання містобудівної діяльності» тощо;

- у правозастосовній діяльності – у роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування та судової влади для вдосконалення відносин використання земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів;

- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Земельне право», «Екологічне право», «Аграрне право», спецкурсів «Науково-практичні проблеми набуття та реалізації прав на землю», «Право альтернативної енергетики», «Проблеми застосування юридичної відповідальності за аграрні, земельні та екологічні правопорушення», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Автором проведена належна апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлені у 5 наукових працях, з них 3 наукові статті опубліковані у фахових виданнях із юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, та 2 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (284 найменувань) та додатків.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації. Однак, незважаючи на значну кількість позитивних моментів, у дисертації Ю. С. Щербакова є низка положень, висновків та пропозицій, що носять дискусійний характер і потребують додаткової аргументації здобувачем у процесі публічного захисту, а саме:

- у Розділі 2 дисертаційної роботи автор аналізує специфіку надання земельних ділянок для потреб енергетики (підрозділ 2.1), з'ясовує особливості правового регулювання використання земель енергетики (підрозділ 2.2), теоретико-практичні питання встановлення земельних сервітутів для потреб енергетики (підрозділ 2.4). При цьому основну увагу зосереджує на особливостях здійснення права власності як складової правового режиму земель енергетики і права користування земельною ділянкою на умовах сервітуту. Все ж таки дослідження таких особливостей варто було здійснити більш розгорнуто і систематизовано, враховуючи також

наукові та практичні аспекти надання земельних ділянок в оренду для зазначених потреб, з'ясування її особливостей, в тому числі і в умовах правового режиму воєнного стану. Це б дало змогу сформувати системне уявлення про надання земельних ділянок для потреб енергетики та визначити його особливості;

- автор, справедливо звертаючи увагу на необхідності удосконалення нормотворчості у сфері використання та охорони земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів (с. 5-6), при дослідженні правової охорони земель енергетики цілком слушно зауважує про поглиблення проблем законодавчого забезпечення охорони земель (с. 113-114). Акцент у роботі робиться на відсутності спеціальних законодавчих норм про охорону земель енергетики і регламентацію такої охорони вимогами загального земельного законодавства, що, на думку, дисертанта не є ефективним через низку факторів, серед яких – декларативність значної частини норм інституту правової охорони земель (с. 123-124). Як підсумок, заходи правової охорони земель енергетики пропонує структурувати у вигляді 4-х рівнів: компенсаторний, базовий, сталий, прогресивний (с. 124; 183-184). У даному аспекті виникає питання щодо авторського бачення вирішення проблем охорони земель енергетики на рівні спеціального законодавства. Дисертаційне дослідження тільки б виграло, якби автор, виходячи з досліджуваної проблематики, надав би конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства з питань забезпечення правової охорони земель енергетики;

- на с. 36 дисертант відзначає про те, що енергетична система не повністю розміщена на тому земельному фонді, який віднесений до земель енергетики, відповідно, енергетичні об'єкти можуть розміщуватися на території інших категорій земель. При цьому зауважує про те, що розміщення лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури є специфічним технологічно необхідним процесом, який не вимагає строгого вилучення землі під такі цілі (с. 77). Крім того, при дослідженні принципів, окрему

увагу акцентує на принципі пріоритету вимог екологічної безпеки (ст. 5 ЗК України), відзначаючи, що зазначений принцип має на меті вирішувати проблеми вибору в спірних ситуаціях на користь екологічних інтересів (с. 99-101; 181-182). У даному контексті варто зазначити про те, що 11.03.2026 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування енергетичних ринків, конкурентних вимог виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії та посилення енергетичної стійкості» від 10.02.2026 р. № 4777-IX, що прямо передбачає можливість змінювати межі, функціональне зонування, категорії або навіть скасовувати статус територій та об'єктів ПЗФ, розташованих у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення, у разі здійснення у їх межах будівництва, реконструкції чи облаштування ліній електропередачі. Це здійснюється за спрощеною процедурою, на період дії воєнного стану та протягом одного року з дня його припинення чи скасування, у разі реалізації пріоритетних інвестиційних проєктів у сфері енергетики. У зв'язку з чим було б цікаво почути думку дисертанта наскільки виправданими і обґрунтованими є зазначені законодавчі новели; чи не йдеться, за таких умов, про зміщення пріоритетів на користь енергетичної доцільності; чи не створюють зазначені нововведення ризику для заповідних територій, в тому числі, ризику невиконання взятих державою міжнародних зобов'язань?

Разом із тим, характер наведених міркувань щодо окремих питань у роботі в цілому не знижує наукової цінності представленого на захист дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Основні положення дисертації з належним ступенем повноти були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих дисертантом, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації.

Аналіз тексту дисертації Ю. С. Щербакова «Правовий режим земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів» свідчить про відсутність порушень автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень і відомостей; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності; використано методики дослідження та джерела інформації.

Загалом, дисертаційна праця Ю. С. Щербакова є завершеним, змістовним, логічно та виважено побудованим дослідженням, а одержані висновки, результати та пропозиції є науково значимими та актуальними для правозастосування. Обсяг основного тексту дисертації відповідає встановленим нормативам до такого виду наукових робіт. Мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу, що відповідає науковому стилю. Наукові положення у тексті дисертації за формою викладу доступні, у смисловому плані довершені, цілісні та взаємопов'язані.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Отже, слід дійти загального висновку, що дисертація Щербакова Юрія Сергійовича на тему «Правовий режим земель енергетики та спеціальних зон енергетичних об'єктів» відповідає спеціальності 081 - «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор – Щербаков Юрій Сергійович заслуговує на

присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 - «Право» за спеціальністю 081 - «Право».

**Рецензент,
доцент кафедри земельного,
екологічного та енергетичного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Людмила КАНІВЕЦЬ